

УДК 32:316.61–057.875

Анна Карнаух

ПОЛІТИЧНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ: СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ, ОСОБЛИВОСТІ, ТЕНДЕНЦІЇ

© Карнаух А., 2006

Досліджуються особливості політичної соціалізації українського студентства. Політична соціалізація студентської молоді розглядається як частина професійної й загальної культури майбутнього спеціаліста, яка покликана забезпечити його активну участь у розбудові демократичного суспільства в Україні.

Виділено основні шляхи реалізації політичної соціалізації в соціумі, а також агенти політичної соціалізації, які відіграють найважливішу роль у процесі її розвитку й становлення. Визначено певні нюанси, які є принциповими для побудови концепції політичної соціалізації студентської молоді, зокрема питання педагогічного управління й коригування цього процесу.

The article is dedicated to the features of the political socialization of Ukrainian student body research. The political socialization of the student youth is considered as the part of the professional and common culture of the future specialist which is called to ensure his active participation in democratic society of Ukraine development.

The main ways of the realization of the political socialization in the society are underlined as well as the agents of the political socialization which plays the significant role in the process of it development and formation. Certain nuances are determined which are fundamental for the construction of the political socialization of the student youth concept, the items of pedagogic management and it process correction in particular.

Політичну соціалізацію трактують як засвоєння особою певного соціального і політичного досвіду, нагромадженого суспільством і сконцентрованого в культурних традиціях, цінностях, нормах статусної і ролівої поведінки [4, с. 677]. При цьому часто опускається, власне, психолого-педагогічний аспект, який відображає процес перетворення цих норм і цінностей в усвідомлену суб'єктом систему власних політичних установок, що визначають позиції й поведінку особистості в політичній системі суспільства. Таке трактування соціалізації багато в чому збігається з цілями цілеспрямованого державного виховання, яке не тільки направлене на відтворення панівних політичних цінностей, але й переслідує цілі формування особистості. Внаслідок цього соціалізацію часто плутають з цілеспрямованим політичним чи громадянським вихованням.

Окремі аспекти політичної соціалізації достатньо широко представлено в науковій літературі. Філософсько-соціологічні аспекти відображено в працях А. Бандури, Д. Істона, Н. Недикова, Б. Скінера, Е. Швачко та ін. Політологічні проблеми висвітлено в роботах Е. Головахи, С. Макеєва, А. Надточія, В. Павловського, В. Пухляка, С. Разуваєва, С. Рощина, О. Шестопаля. Деякі питання політичного виховання розкрито в дослідженнях Н. Гаврилова, І. Жадан, О. Кожемякіна, Л. Лепіхова, С. Максименко.

Оцінюючи суму знань, накопичених у вивченні політичної соціалізації, слід відзначити, що незважаючи на те, що багато робіт відображають уявлення й дух свого часу, у них міститься чимало важливих загальнотеоретичних положень, які зберігають своє значення до сьогодні.

В умовах кризового, перехідного стану суспільства, коли змінюються типи політичної культури, виникають серйозні проблеми збереження й передачі політичного досвіду, спадкоємності політичних інститутів, норм і цінностей. В умовах трансформації політичної системи роль і значення політичної соціалізації незмірно зростає, оскільки від її результату багато в чому залежить збереження миру й стабільності в суспільстві.

Початок розробки психолого-педагогічних аспектів політичної соціалізації пов'язують з іменем німецького соціолога Макса Вебера. Саме він уперше ввів у соціологію поняття "соціальна дія", що визначило розвиток не тільки загальної соціалізаційної проблематики, але й такого напрямку, як політична соціалізація. Для підтвердження цієї тези звернімося до думки автора про те, що „... соціальні дії – це певна система вчинків, засобів і методів, за допомогою яких особа чи група має намір змінити поведінку, установки чи думки інших осіб або груп” [7, с. 86].

У цьому визначенні містяться не тільки специфічні педагогічні установки впливу на окремих людей, але й найважливіша складова політичної діяльності – вплив з метою отримання політичної вла-

ди. Саме соціальні дії лежать в основі соціалізаційного процесу й відокремлюють механізми цілеспрямованого впливу від стихійних впливів. Отже, процес політичної соціалізації являє собою сукупність стихійних і цілеспрямованих дій, суб'єктом яких виступають політичні явища, люди, засоби і які, у кінцевому підсумку, визначають рівень політичної культури, політичної свідомості, політичної обізнаності й політичної активності людини.

Соціологічний енциклопедичний словник, у якому вперше було уніфіковано загальноєвропейську термінологію, навіть через століття зберігає у визначенні політики й політизації такі найважливіші соціально-педагогічні характеристики, як „зміни у свідомості й поведінці індивідів і груп, які відбуваються внаслідок домінуючого впливу політики на всі галузі їх життєдіяльності” [5, с. 249].

Соціально-педагогічна специфіка дослідження політичної соціалізації зумовлює її розуміння як різновиду характерних процесів пізнання, спілкування, оволодіння навичками практичної політичної діяльності. По суті кожний політичний лідер, і студентський у тому числі, з позицій соціалізаційної теорії розглядається як виконавець певної соціальної ролі, яка тим краще виконана, чим більш професійно він до неї підготовлений. Участь у студентські роки в суспільно-політичній діяльності є своєрідним “рольовим мораторієм” (вислів І. Кона), соціальним тренуванням для молодої людини, яка згодом має намір зайнятися політикою.

Найважливішою понятійно-творчою ідеєю для феномена політичної соціалізації є думка Г. Андреєвої про те, що соціалізація – це соціальний феномен, який містить два взаємопов'язаних процеси – засвоєння й активне відтворення індивідом системи соціальних зв'язків за рахунок власної активної діяльності [1, с. 360].

З позицій теорії політичної соціалізації в цьому визначенні містяться найважливіші її характеристики: 1) вказівка на те, що процес засвоєння соціального, у тому числі й політичного досвіду, відбувається шляхом включення індивіда в суспільно-політичні зв'язки; 2) думка про те, що не можна успішно політично соціалізуватися поза активною політичною діяльністю, не вступаючи у взаємодію з політичним середовищем.

Таке предметно-дієве розуміння політичної соціалізації в сучасних умовах знаменує новий етап у її вивченні, коли акцент робиться на те, що політична соціалізація вже не є процесом збереження цінностей політичної культури, яка панувала раніше. Вона змінює й створює нову політичну культуру суспільства й перетворює особистість на активного суб'єкта політичного життя. Традиціоналістські підходи до політичної соціалізації ґрунтуються на виділенні двох основних шляхів її реалізації в соціумі.

Перший полягає в передачі новим поколінням зразків політичної свідомості й політичної поведінки, що склалися, тобто в трансляції політичної культури від старшого до молодшого покоління. У ньому є відома частка здорового консерватизму, оскільки у свідомість молоді експлікуються ті цінності й норми поведінки, які вже засвоєно досвідом минулого. Цей шлях забезпечує стабільність і спадкоємність суспільного розвитку. Як основні агенти політичної соціалізації в цьому випадку виступають такі соціальні інститути, як сім'я, школа, вищі навчальні заклади.

Інший шлях пов'язаний з набуттям особистістю нових, раніше невідомих політичних знань, із засвоєнням нового політичного досвіду. Це відбувається в процесі участі індивіда в політичному житті країни, а також під впливом різних чинників, що перебувають поза соціально-педагогічною галуззю. Особливо актуалізуються ці процеси в період соціальних потрясінь, пов'язаних зі зміною політичного й економічного устрою держави. Це відбувається сьогодні в Україні, де до одночасної зміни політичної та економічної систем додалися складні процеси становлення країни як незалежної держави. Зрозуміло, усе це супроводжується кризою політичних і моральних цінностей, розмитістю ідеологічних позицій, зниженням рівня матеріального добробуту і, як наслідок, політичним нігілізмом у частини молоді, у тому числі студентської.

Процес політичної соціалізації молоді, який відбувався в колишньому Радянському Союзі, ґрунтувався на стабільній монотейстичній політичній культурі всього суспільства й окремих соціальних груп. Ефективність політичної соціалізації в той час забезпечувалась жорстким контролем щодо інститутів соціалізації, основними з яких були сім'я, школа, вищі навчальні заклади, ЗМІ, громадські організації, комсомол і, нарешті, КПРС. Зміна політичної системи докорінно трансформувала й процес політичної соціалізації. Стару, досить логічну й по-своєму ефективну схему було зруйновано, і зараз політична соціалізація української молоді відбувається значною мірою стихійно, що породжує чимало негативних проблем. Вихід ми вбачаємо у створенні системи педагогічної підтримки цього процесу, суб'єктом якої могла б стати система освіти, зокрема вищі навчальні заклади.

У зв'язку з тим, що політична соціалізація багато в чому визначається потребами політичної практики, найважливішою психолого-педагогічною проблемою є створення ефективних технологій, які оптимізують процес засвоєння особистістю цілей і цінностей панівної в суспільстві політичної культури. Вибір тієї чи іншої моделі політичної соціалізації диктується типом суспільно-політичних відносин і рівнем розвитку демократії в країні. Модель, яка функціонує в українському суспільстві, загалом орієнтована на західноєвропейський тип політичної соціалізації, який відрізняється високим ступенем особистісної свободи в поєднанні з відповідальністю людини за свій вибір і свої вчинки [2, с. 19].

Найважливішою відмінною ознакою національної моделі політичної соціалізації особистості, що складається, стала інституалізація тези про неприпустимість силових методів нав'язування політичних цінностей, особливо в середовищі студентської молоді. Педагогічна підтримка цього процесу ґрунтується на технологіях, орієнтованих на добровільному, свідомому й вільному прийнятті політичних цілей і виборі свого ставлення до політичної діяльності. Принциповим моментом у цьому процесі є формування позитивної психологічної установки й добровільності прийняття норм і цінностей панівної в суспільстві демократичної політичної культури. Така установка особистості на політичну систему й відносини, що в ній функціонують, складається під впливом педагогічно керованих чинників, серед яких найважливіше місце належить системі вищої освіти [2, с. 19].

Враховуючи сказане, під політичною соціалізацією студентської молоді розуміємо процес активного засвоєння студентами ідеологічних і політичних цінностей, норм, наявних у суспільстві й перетворення їх в усвідомлену систему соціально-політичних установок. У цьому процесі внутрішня й політична активність особистості, досвід і свідомість піддаються зовнішнім впливам таких чинників: засобів масової інформації, міжособистісного спілкування, політичних партій, трудових колективів. У класичній соціалізаційній теорії ці чинники називають агентами соціалізації, під якими розуміються "люди, заклади, відповідальні за навчання культурним нормам і засвоєння соціальних ролей" [3, с. 138].

Агенти політичної соціалізації відіграють найважливішу роль у процесі її розвитку й становлення. До безпосередніх агентів політичної соціалізації належать політичні інститути й організації – держава, політичні партії, рухи, політичні еліти й лідери. Сукупність цих чинників створює політичну систему суспільства, яка за допомогою політичних механізмів прагне контролювати й спрямовувати політичну поведінку особистості. Агенти політичної соціалізації виступають також способами й засобами вираження політичної активності особистості, її політичного самоствердження. На різних етапах розвитку особистості й у різних країнах на перший план висуваються різні агенти, залежно від конкретних обставин політичного життя, особливостей політичного устрою суспільства тощо.

До агентів політичної соціалізації належать не тільки, власне, політичні, але й ті, що не стосуються безпосередньо політики: сім'я, ровесники, однокурсники, сусіди по гуртожитку, система освіти загалом, церква, професійні, студентські організації, культурні й спортивні об'єднання тощо. Важливими агентами політичної соціалізації є ЗМІ, які справляють сильний вплив на формування особистості. Особливу роль у політичній соціалізації особистості відіграють такі неполітичні чинники, як соціально-економічні умови й спосіб життя молодої людини, національні й сімейні традиції. Сім'я є найпершою умовою політичної соціалізації, саме тут формується основа політичних установок і поглядів студента, яку він приносить з собою в університет і яка згодом піддається подальшому розвитку чи коригуванню в бік норм, прийнятих у такій соціальній групі, як студентство.

Загалом слід визнати, що в певних ситуаціях неполітичні чинники можуть справляти на політичну соціалізацію студентства істотніший вплив, ніж власне політичні агенти.

Особливістю процесу політичної соціалізації студентства в наш час є те, що вона має динамічний характер, що зумовлено мінливістю соціокультурної, економічної й політичної ситуації в Україні. Це спричиняє деформацію старих і виникнення нових політичних цінностей і установок, до яких студенти часто не готові ні в морально-етичному, ні в інтелектуальному плані. Цим пояснюється можливість "політичної експлуатації" студентства під час виборчих кампаній, коли за гроші й різні подарунки студенти готові брати участь у будь-яких політичних авантюрах.

Подальший аналіз процесу політичної соціалізації потребує звернення до такої найважливішої міждисциплінарної категорії, як політична культура. Поняття політичної культури й політичної соціалізації в семантичному й змістовному планах є досить близькими, однак більшість дослідників схильні вважати їх нетотожними. Так, у вітчизняній політології політична культура розглядається як

“сукупність стійких форм політичної свідомості й поведінки, а також характеру й способів функціонування політичних інститутів у межах певної політичної системи” [6, с. 480]. Політична соціалізація (у цьому випадку звертаємося тільки до політологічних її характеристик) тлумачиться як процес “засвоєння індивідом певної системи політичних знань, норм і цінностей, тобто власне політичної культури” [6, с. 494]. Неважко зауважити, що в цьому випадку політична соціалізація виступає як процес, що забезпечує відтворення й функціонування політичної культури суспільства. З позицій соціальної педагогіки таке трактування є цілком коректним і виправданим, оскільки в ньому зафіксовано предметні галузі суміжних наук – політології й педагогіки. Перша досліджує форми політичної свідомості й механізми функціонування політичних інститутів, друга – закономірності їх відтворення й способи соціально-педагогічної підтримки цього процесу. Наявна політична культура українського суспільства не може бути вищою, ніж реальна здатність індивідів до успішної політичної соціалізації. Отже, необхідність соціально-педагогічної підтримки цього процесу є провідним завданням і одночасно умовою успішної політичної соціалізації студентської молоді [2, с. 25].

Особливість співвіднесення аналізованих понять полягає в тому, що політична культура, з одного боку, виступає як мета політичної соціалізації, з іншого, – є критерієм успішності цього процесу. Найважливішими показниками в цьому випадку виступають ступінь політичної інформованості особистості, її компетентність, свідомість, активність, рівень сформованості навичок і вмінь політичної діяльності, оволодіння суб'єктивним політичним досвідом.

Політична соціалізація є процесом етапним, у якому кожний попередній і наступний етапи пов'язані між собою. При цьому в основі проходження особистістю кожного етапу лежить рівень її політичного мислення. Останнє містить уміння користуватися знаннями, зіставляти факти, явища, робити висновки, прогнозувати розвиток ситуації, знаходити рішення тих або інших політичних завдань і ситуацій. У студентському віці цей процес відбувається найбільш ефективно. Навчання у ВНЗ передбачає не тільки опанування навчального курсу – політології, але й активну участь студентства в суспільно-політичній діяльності поза навчальною роботою, членство в студентських організаціях, роботу в органах студентського самоврядування, і нарешті, це час, коли студенти стають суб'єктами політичної діяльності. Саме тому студентський вік розглядається як сенситивний період для процесу політичної соціалізації [2, с. 26].

Принциповим для побудови концепції політичної соціалізації студентської молоді є питання педагогічного управління й коригування цього процесу. У традиційній соціалізаційній теорії відповідь лежить у площині співвідношення двох провідних педагогічних понять – соціалізація й виховання. Водночас у теорії політичної соціалізації є певні нюанси, на яких зупинимось.

По-перше, поняття „політична соціалізація” в політології й соціології трактується ширше, ніж політична поведінка, політична свідомість і загалом політична культура людини.

По-друге, політична соціалізація передбачає доволі високу автономію особистості в процесі вибору політичних позицій, їх довільну заміну, а також можливість керуватися в цьому процесі внутрішніми, часом несвідомими, перевагами й переконаннями. Остання обставина вказує на необхідність посилення цілеспрямованої педагогічної підтримки, орієнтованої на допомогу студентам в оволодінні вміннями політичної діяльності, формуванні в них цивілізованих уявлень про політичне життя в країні.

По-третє, соціально-педагогічний підхід до вивчення політичної соціалізації передбачає розгляд цього процесу з урахуванням тих стадій, у яких він відбувається. Нас цікавить стадія навчання у ВНЗ – час, коли політичне формування особистості відбувається найбільш інтенсивно й ефективно.

Сказане дає можливість резюмувати, що політична соціалізація студентської молоді з позицій соціальної педагогіки являє собою педагогічно керований і корегований процес громадянського становлення майбутніх спеціалістів.

В умовах формування громадянського суспільства в Україні політична соціалізація студентства стає невід'ємною частиною навчально-виховного процесу в будь-якому вищому навчальному закладі країни. Це диктує необхідність вироблення єдиних теоретико-методологічних і практико-орієнтованих підходів до організації й педагогічного забезпечення цього процесу в системі вищої освіти. Разом із професійною підготовкою питання громадянського становлення й політичної культури майбутніх громадянських лідерів набувають першочергового значення для забезпечення громадянського миру й економічного процвітання Української держави.

Сучасна політична, соціально-економічна, культурно-освітня ситуація в Україні не залишає сумнівів у тому, що найближчим часом система вищої освіти буде домінувати як провідний соціальний інститут у

процесі політичної соціалізації. Це зумовлює актуальність подальшого дослідження процесів політичної соціалізації студентської молоді, оскільки саме ця молодь покликана забезпечити розвиток і процвітання незалежної України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Г.М. *Социальная психология: Учебник для вузов. 2-е изд., доп. и перераб.* – М., 1988.
2. Загородній Ю.І., Курило В.С., Савченко С.В. *Політична соціалізація студентської молоді в Україні: досвід, тенденції, проблеми.* – К., 2004.
3. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. *Педагогический словарь для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений.* – М., 2000.
4. *Політологічний словник: Навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / За ред. М.Ф. Головатого та О.В. Антонока.* – К., 2005.
5. *Социологический энциклопедический словарь / Ред. Г.В. Осипов.* – М., 2000.
6. Шляхтун П.П. *Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник.* – К., 2002.
7. Щепанский Я. *Элементарные понятия социологии.* – М., 1969.

УДК 32.019.57: 169.191

Устина Стефанчук

ПОЛІТИЧНА МІФОТВОРЧІСТЬ ЯК РІЗНОВИД МАНІПУЛЮВАННЯ МАСОВОЮ СВІДОМІСТЮ

© Стефанчук У., 2006

Досліджено використання міфологізації в масовій свідомості як основи для впровадження технологій маніпулятивного політичного впливу. Розглянуто найпоширеніші міфологеми та особливості їх використання в українському суспільстві з метою формування в населення певних колективних стереотипних установок та уявлень.

The research is devoted to mythologization's use in public consciousness as a base of the introduction of the technologies of manipulative political influence. The most well spread mythologems and the specialties of their use in Ukrainian society with the aim of forming some collective stereotypical attitudes and opinions are considered.

Актуальність та постановка проблеми. Дослідження природи та особливостей використання різного роду технологій впливу на масову свідомість, де особливо важливим є розгляд ментально-психологічних передумов такого впливу через активізацію механізмів колективного підсвідомого, зокрема, через залучення архаїчних міфологізованих світоглядних образів, набуває все більшої актуальності. Принциповим у цьому разі є виробити систему засобів захисту та протидії подекуди антигуманному та психотропному політичному впливу та маніпулюванню.

Ступінь вивчення проблеми. Комплексні дослідження технологій політичного впливу, зокрема психограмування та міфологізації, були розпочаті в середині ХХ ст. (Г. Шіллер, Е. Адорно, Е. Ноель-Нойман, П. Лазерсфельд, Х. Ортега-і-Гасет) але вони стосуються більшою мірою філософського чи соціологічного обґрунтування явища політичного маніпулювання. З другої половини ХХ ст. з'являються на пострадянському просторі праці та окремі публікації, що розглядають такі технології з політико-психологічного ракурсу, і ґрунтуються на розсекреченні та викритті ряду великих політичних маніпуляцій (С. Кара-Мурза, Г. Почепцов та ін.) які проте можна зачислити швидше до науково-популярної літератури. Лише окремі аспекти цієї проблеми розглядаються вітчизняними дослідниками та самими політтехнологами – О. Покальчук, Д. Видріним, М. Томенком, В. Карасьовим.

Зважаючи на складність та недостатнє вивчення проблематики, **метою роботи** є: по-перше, розглянути сутнісні характеристики так званої міфологізованої свідомості, адекватність реакції та аналітичні здібності розуму об'єкта впливу. По-друге, проаналізувати найпоширеніші міфологеми та специфіку їх експлуатації з метою штучного формування масових настроїв в Україні.